

O'ZBEKISTONDA KICHIK BIZNESNI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI VA HUDUDIY NOMUTANOSIBLIK LARNI KAMAYTIRISH YO'LLARI

Otanazarova Charos Baxtiyor qizi

Toshkent davlat transport universiteti

E-mail: cotanazarova087@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekistonda kichik biznesni rivojlantirishning zamonaviy tendensiyalari hamda hududlar kesimida tadbirkorlik faoliyatining rivojlanishidagi nomutanosibliklar tahlil qilinadi. Tadqiqotda kichik biznes subyektlarining iqtisodiy o'sish, bandlikni ta'minlash, aholi daromadlarini oshirish va hududiy iqtisodiy faollikni kuchaytirishdagi o'rni yoritilgan. Shuningdek, hududlar o'rtasidagi infratuzilmaviy, moliyaviy, investitsion va institutsional farqlar kichik biznes rivojlanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar sifatida baholangan. Tadqiqot natijalari asosida hududiy nomutanosibliklarni kamaytirish, kichik biznes uchun moliyaviy imkoniyatlarni kengaytirish, tadbirkorlik infratuzilmasini rivojlantirish, innovatsion faoliyatni qo'llab-quvvatlash va hududlarning iqtisodiy salohiyatidan samarali foydalanish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: kichik biznes, tadbirkorlik, hududiy rivojlanish, hududiy nomutanosiblik, iqtisodiy o'sish, bandlik, investitsiya, moliyaviy qo'llab-quvvatlash, tadbirkorlik infratuzilmasi, innovatsion rivojlanish.

Abstract: This article analyzes modern trends in small business development in Uzbekistan, as well as regional disparities in entrepreneurial activity across different regions. The study highlights the role of small business entities in promoting economic growth, ensuring employment, increasing household incomes, and strengthening regional economic activity. In addition, infrastructural, financial, investment, and institutional differences between regions are considered as key factors affecting small business development. Based on the findings of the study, scientific and practical recommendations are developed to reduce regional disparities, expand financial opportunities for small businesses, develop entrepreneurial infrastructure, support innovative activities, and effectively utilize the economic potential of regions.

Keywords: small business, entrepreneurship, regional development, regional disparities, economic growth, employment, investment, financial support, entrepreneurial infrastructure, innovative development.

Абстрактный: В статье анализируются современные тенденции развития малого бизнеса в Узбекистане, а также территориальные диспропорции в развитии предпринимательской деятельности в разрезе регионов. В исследовании освещается роль субъектов малого бизнеса в обеспечении экономического роста, занятости населения, повышении доходов населения и активизации региональной экономической деятельности. Также инфраструктурные, финансовые, инвестиционные и институциональные различия между регионами рассматриваются как основные факторы, влияющие на развитие малого бизнеса. На основе результатов исследования разработаны научно-практические предложения по сокращению территориальных диспропорций, расширению финансовых возможностей для субъектов малого бизнеса, развитию предпринимательской инфраструктуры, поддержке инновационной деятельности и эффективному использованию экономического потенциала регионов.

Ключевые слова: малый бизнес, предпринимательство, региональное развитие, территориальные диспропорции, экономический рост, занятость, инвестиции, финансовая поддержка, предпринимательская инфраструктура, инновационное развитие.

Kirish (Введение/Introduction).

Bugungi kunda kichik biznes mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishini ta'minlovchi, yangi ish o'rinlarini yaratish, aholi daromadlarini oshirish, raqobat muhitini shakllantirish va hududlarning iqtisodiy faolligini kuchaytirishda muhim ahamiyat kasb etuvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Jahon iqtisodiyotida ro'y berayotgan tarkibiy o'zgarishlar, texnologik yangilanishlar va bozor munosabatlarning chuqurlashuvi kichik biznes subyektlarining iqtisodiy jarayonlardagi rolini yanada oshirmoqda. Ayniqsa, kichik biznesning bozor talablariga tez moslashishi, yangi mahsulot va xizmatlarni joriy etishi hamda cheklangan resurslardan nisbatan samarali foydalanishi uni iqtisodiy o'sishning muhim drayverlaridan biriga aylantirmoqda.

O'zbekistonda ham kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish iqtisodiy siyosatning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida shakllanib bormoqda. Tadbirkorlik faoliyati uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish, moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish, soliq va ma'muriy tartib-taomillarni takomillashtirish, yangi biznes tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash hamda zamonaviy infratuzilmani rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlar kichik biznesning iqtisodiyotdagi o'rnini mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, hududlarning tabiiy-iqtisodiy salohiyati, infratuzilmaviy

ta'minoti, investitsion jozibadorligi, mehnat resurslari va moliyaviy imkoniyatlaridagi farqlar kichik biznesning hududlar bo'yicha bir xil sur'atlarda rivojlanishiga to'sqinlik qilayotgan omillardan biri bo'lib qolmoqda.

Hududiy nomutanosibliklar kichik biznesning rivojlanish darajasi, faoliyat yuritayotgan tadbirkorlik subyektlari soni, yaratilayotgan ish o'rinlari, investitsiyalar hajmi, ishlab chiqarish va xizmatlar ko'lamini kabi ko'rsatkichlarda namoyon bo'ladi. Ayrim hududlarda tadbirkorlik muhiti va infratuzilmaning nisbatan rivojlanganligi yangi biznes subyektlarining shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatsa, boshqa hududlarda moliyaviy resurslarning cheklanganligi, infratuzilma yetishmovchiligi, bozor sig'imining pastligi va malakali kadrlar taqchilligi biznes faolligining kengayishini cheklashi mumkin. Shu sababli kichik biznesni rivojlantirish siyosatini faqat umumiy milliy ko'rsatkichlar asosida emas, balki hududlarning o'ziga xos iqtisodiy imkoniyatlari va mavjud muammolarini hisobga olgan holda shakllantirish zarur.

Mazkur muammoning dolzarbligi shundaki, kichik biznesning miqdoriy jihatdan kengayishi bilan bir qatorda uning hududiy samaradorligi va barqarorligini ta'minlash ham muhimdir. Bunda kichik biznesni moliyaviy qo'llab-quvvatlash, tadbirkorlik infratuzilmasini hududlar bo'yicha muvozanatli rivojlantirish, innovatsion va raqamli

texnologiyalardan foydalanishni kengaytirish, mahalliy resurslardan samarali foydalanish hamda hududiy biznes ekotizimlarini shakllantirish alohida ahamiyat kasb etadi.

Shundan kelib chiqib, mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi O'zbekistonda kichik biznes rivojlanishining zamonaviy tendensiyalarini tahlil qilish, hududlar o'rtasidagi mavjud nomutanosibliklarning asosiy sabablarini aniqlash hamda ularni kamaytirishga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflarni ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot doirasida kichik biznesning hududiy iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni, uning rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar va hududlar kesimidagi farqlar tizimli ravishda o'rganiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (Обзор литературы/Literature review).

Kichik biznesni rivojlantirish va uning hududiy iqtisodiy taraqqiyotdagi o'rni o'rganish zamonaviy iqtisodiy tadqiqotlarning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda kichik biznesning iqtisodiy o'sish, bandlikni ta'minlash, innovatsion faollikni oshirish va hududiy rivojlanishni rag'batlantirishdagi ahamiyatiga alohida e'tibor qaratilmoqda. OECD tadqiqotlarida kichik va o'rta biznesning barqaror rivojlanishi uchun moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyati, biznes muhiti, raqamlashtirish va hududiy infratuzilmaning rivojlanganlik darajasi muhim omillar sifatida baholangan [1].

Jahon banki tomonidan O'zbekiston korxonalarining biznes muhitini o'rganishga qaratilgan tadqiqotlarda tadbirkorlik subyektlarining faoliyatiga moliyalashtirish imkoniyatlari, tartibga solish muhiti, infratuzilma, bozor sharoitlari va institutsional omillarning ta'siri yoritilgan [2]. Mazkur yondashuv kichik biznes rivojlanishini faqat korxonalar sonining o'zgarishi orqali emas, balki ularning faoliyat yuritish sharoitlari bilan birgalikda baholash zarurligini ko'rsatadi.

O'zbekiston Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, kichik biznes mamlakat iqtisodiyotining muhim tarkibiy qismi bo'lib, uning yalpi ichki mahsulot, bandlik, sanoat, qurilish, xizmat ko'rsatish va qishloq xo'jaligidagi ulushi yuqori darajada saqlanib qolmoqda [3]. Bu holat kichik biznesni iqtisodiy o'sishning muhim manbalaridan biri sifatida qarash imkonini beradi.

Kichik biznesning hududiy rivojlanishini o'rganishda uning hududlar bo'yicha taqsimlanishi muhim ahamiyatga ega. Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlarida kichik biznes subyektlari sonining hududlar kesimida sezilarli darajada farq qilishi qayd etilgan [4]. Mazkur tafovutlar hududlarning iqtisodiy salohiyati, aholisi soni, bozor sig'imi, infratuzilma va tadbirkorlik muhitining rivojlanganlik darajasi bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Kichik biznesning rivojlanish dinamikasini baholashda yangi tashkil etilgan korxonalar soni ham muhim ko'rsatkich hisoblanadi. So'nggi statistik ma'lumotlar O'zbekistonda yangi kichik korxonalar va mikrofirmalar tashkil etilishi davom etayotganini ko'rsatadi. Shu bilan birga, yangi tashkil etilayotgan tadbirkorlik subyektlarining hududlar bo'yicha taqsimlanishida ham sezilarli farqlar mavjud [5]. Bu esa hududiy biznes faolligini oshirish bo'yicha differensial yondashuvlardan foydalanish zarurligini ko'rsatadi.

Tadqiqotlarda kichik biznesning hududiy rivojlanishini baholashda mutlaq ko'rsatkichlar bilan bir qatorda nisbiy ko'rsatkichlardan foydalanish muhimligi ta'kidlanadi. Xususan, har ming aholiga to'g'ri keladigan faol kichik biznes subyektlari soni hududlarda tadbirkorlik faolligining nisbiy darajasini aniqlash imkonini beradi [6]. Ushbu ko'rsatkich hududlar o'rtasidagi farqlarni aholining soni va iqtisodiy salohiyatini hisobga olgan holda baholash uchun samarali vosita hisoblanadi.

Kichik biznes rivojlanishining uzoq muddatli dinamikasini o'rganish ham hududiy nomutanosibliklarning shakllanish jarayonlarini aniqlashda muhim ahamiyatga ega. O'zbekistonning statistik ma'lumotlar bazalarida kichik biznes subyektlari soni bo'yicha yillar kesimidagi ma'lumotlarning shakllantirilishi ushbu ko'rsatkichning o'zgarish tendensiyalarini tahlil qilish imkonini beradi [7]. Dinamik tahlil orqali davlat tomonidan amalga oshirilayotgan tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash siyosatining uzoq muddatli natijalarini baholash mumkin.

Kichik biznesning hududiy rivojlanishidagi nomutanosibliklarni tahlil qilishda uning tarmoq tarkibini ham hisobga olish zarur. Statistik

ma'lumotlarda kichik korxonalar va mikrofirmalarning muayyan qismi savdo, sanoat, xizmat ko'rsatish, qurilish hamda qishloq xo'jaligi sohalarida faoliyat yuritishi ko'rsatilgan [8]. Tarmoq tarkibidagi bunday farqlar hududlarning ixtisoslashuvi va mavjud resurslardan foydalanish imkoniyatlari bilan bevosita bog'liq bo'lib, kichik biznes siyosatini hududiy va tarmoq xususiyatlariga moslashtirishni talab qiladi.

Hududiy nomutanosibliklarni aniqlashda statistik registrlar va hududlar kesimidagi ma'lumotlar bazalaridan foydalanish alohida ahamiyat kasb etadi. O'zbekistonning statistik ma'lumotlar tizimida kichik biznes subyektlari bo'yicha yillik ma'lumotlarning mavjudligi hududlar o'rtasidagi farqlarni vaqt va makon kesimida kompleks baholash imkonini beradi [9]. Bunday yondashuv kichik biznes rivojlanishining hududiy konsentratsiyasini aniqlash, rivojlanish darajasi past hududlarni belgilash va ularga nisbatan maqsadli iqtisodiy siyosat choralari ishlab chiqish uchun metodologik asos yaratadi.

Umuman olganda, mavjud ilmiy adabiyotlar va statistik ma'lumotlar tahlili O'zbekistonda kichik biznes rivojlanishining ijobiy tendensiyalari bilan bir qatorda hududlar o'rtasida iqtisodiy va tadbirkorlik faolligi bo'yicha nomutanosibliklar mavjudligini ko'rsatadi. Shu sababli kichik biznesni rivojlantirishni hududiy differensial yondashuv asosida tashkil etish, moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish, infratuzilmani rivojlantirish, innovatsion va raqamli texnologiyalarni joriy etishni rag'batlantirish hamda mahalliy iqtisodiy salohiyatdan samarali foydalanish muhim ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi.

Tadqiqotni amalga oshirishda foydalanilgan usullar (Методы/Methods).

Mazkur tadqiqotning metodologik asosini O'zbekistonda kichik biznesni rivojlantirishning zamonaviy tendensiyalarini aniqlash hamda hududlar o'rtasidagi iqtisodiy va tadbirkorlik faolligi bo'yicha nomutanosibliklarni baholashga qaratilgan tizimli yondashuv tashkil etadi. Tadqiqotda kichik biznesning iqtisodiy o'sish, bandlik, investitsiyalar, ishlab chiqarish va xizmatlar hajmidagi o'rni hududlar kesimida kompleks tahlil qilindi.

Tadqiqot uchun O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasining kichik biznes va tadbirkorlik faoliyatiga oid rasmiy statistik ma'lumotlari, hududiy statistik ko'rsatkichlar, shuningdek, xalqaro tashkilotlarning kichik va o'rta biznesni rivojlantirish bo'yicha tahliliy materiallaridan foydalanildi. Ma'lumotlar hududlar va yillar kesimida tizimlashtirilib, kichik biznes rivojlanishining dinamikasi va hududiy farqlari aniqlangan.

Tadqiqot jarayonida statistik tahlil, taqqoslash, guruhlash, dinamik qatorlar, tarkibiy tahlil va umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Statistik tahlil yordamida kichik biznes subyektlari soni, yangi tashkil etilgan korxonalar, kichik biznesning iqtisodiyotdagi ulushi va uning alohida tarmoqlardagi faoliyati o'rganildi. Taqqoslash usuli orqali hududlarning kichik biznes rivojlanish darajasi o'zaro solishtirildi.

Hududiy nomutanosibliklarni aniqlashda mutlaq ko'rsatkichlar bilan bir qatorda nisbiy ko'rsatkichlardan ham foydalanildi. Xususan, har ming aholiga to'g'ri keladigan kichik biznes subyektlari soni, kichik biznesning hududiy iqtisodiyotdagi ulushi hamda yangi tashkil etilgan biznes subyektlarining hududlar bo'yicha taqsimlanishi asosiy baholash mezonlari sifatida tanlandi. Bu yondashuv hududlar o'rtasidagi farqlarni aholining soni va iqtisodiy salohiyatini hisobga olgan holda obyektivroq baholash imkonini beradi.

Dinamik tahlil asosida kichik biznes ko'rsatkichlarining vaqt davomida o'zgarishi o'rganilib, o'sish tendensiyalari va rivojlanish sur'atlari aniqlandi. Tarkibiy tahlil orqali kichik biznesning savdo, sanoat, qurilish, xizmat ko'rsatish va qishloq xo'jaligi kabi asosiy iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha tarkibi baholandi. Guruhlash usuli yordamida hududlar kichik biznes rivojlanish darajasiga ko'ra shartli ravishda yuqori, o'rta va nisbatan past darajadagi guruhlar ajratish imkoniyati ko'rib chiqildi.

Tadqiqotda kichik biznes rivojlanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar ham tizimli ravishda o'rganildi. Bunda hududning investitsion salohiyati, moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyati, infratuzilmaning rivojlanganlik darajasi, mehnat resurslari, bozor sig'imi, innovatsion imkoniyatlar va tadbirkorlik muhitining holati asosiy omillar sifatida belgilandi. Mazkur omillarning hududlar bo'yicha farqlanishi kichik

biznes rivojlanishidagi nomutanosibliklarning ehtimoliy sabablarini aniqlashga xizmat qildi.

Tadqiqotning yakuniy bosqichida aniqlangan muammolar umumlashtirilib, hududiy nomutanosibliklarni kamaytirish bo'yicha amaliy takliflar ishlab chiqildi. Jumladan, kichik biznesni moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini hududlarning xususiyatlariga moslashtirish, tadbirkorlik infratuzilmasini rivojlantirish, innovatsion va raqamli texnologiyalarni joriy etishni rag'batlantirish, mahalliy resurslardan samarali foydalanish hamda iqtisodiy salohiyati nisbatan past hududlarda biznes loyihalarini qo'llab-quvvatlash yo'nalishlariga ustuvor ahamiyat berildi.

Shunday qilib, tadqiqot metodologiyasi kichik biznes rivojlanishining umumiy tendensiyalarini aniqlash bilan birga, hududiy tafovutlarning ko'lamini va asosiy omillarini kompleks baholash hamda ularni kamaytirishga qaratilgan ilmiy-amaliy choralarni asoslash imkonini beradi.

Tahlil va natijalarlar (Анализ и результаты/Analysis and results).

O'zbekistonda kichik biznesning rivojlanish jarayonlarini tahlil qilish mamlakat iqtisodiyotida tarkibiy o'zgarishlar, tadbirkorlik muhitining takomillashuvi va hududiy iqtisodiy faollikning shakllanish xususiyatlarini aniqlash imkonini beradi. Kichik biznes subyektlari iqtisodiyotning deyarli barcha tarmoqlarida faoliyat yuritib, yangi ish o'rinlarini yaratish, aholining daromadlarini oshirish, ichki bozorni tovar va xizmatlar bilan ta'minlash hamda raqobat muhitini rivojlantirishda muhim iqtisodiy institut sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu bilan birga, kichik biznesning rivojlanish darajasi hududlar kesimida bir xil emas. Mazkur holat hududlarning iqtisodiy salohiyati, aholi zichligi, iste'mol bozori hajmi, investitsion faolligi, infratuzilmaviy ta'minoti va mehnat resurslarining sifat ko'rsatkichlari bilan bevosita bog'liq.

Tadqiqotda kichik biznesning rivojlanishi uchta asosiy yo'nalishda baholandi: birinchidan, kichik biznesning umumiy iqtisodiy faolligi va dinamikasi; ikkinchidan, hududlar kesimidagi tafovutlar; uchinchidan, aniqlangan nomutanosibliklarning asosiy iqtisodiy va institutsional omillari. Mazkur yondashuv kichik biznesni faqat son jihatidan emas, balki uning hududiy iqtisodiyotga qo'shayotgan hisssasi va rivojlanish imkoniyatlari nuqtayi nazaridan baholash imkonini beradi.

Kichik biznes rivojlanishining umumiy tendensiyalari

So'nggi yillarda O'zbekistonda kichik biznesning iqtisodiyotdagi roli yuqori darajada saqlanib qolmoqda. Kichik biznes subyektlari ishlab chiqarish, savdo, xizmat ko'rsatish, qurilish, qishloq xo'jaligi, transport va boshqa iqtisodiy faoliyat turlarida keng ishtirok etmoqda. Ayniqsa, xizmatlar va savdo sohaslarida kichik biznesning moslashuvchanligi yuqori bo'lib, iste'molchilar talabidagi o'zgarishlarga tezkor javob berish imkoniyati ushbu segmentning kengayishiga xizmat qilmoqda.

Kichik biznesning muhim xususiyatlaridan biri uning yangi ish o'rinlarini yaratishdagi yuqori salohiyatidir. Yirik korxonalariga nisbatan kichik biznes subyektlarining tashkil etilishi uchun nisbatan kamroq boshlang'ich kapital talab qilinadi. Natijada kichik biznes ayniqsa mehnat resurslari ko'p bo'lgan hududlarda bandlik muammolarini yumshatishning muhim vositasiga aylanadi. Bu holat aholining iqtisodiy faolligini oshirish bilan bir qatorda, oilaviy tadbirkorlik, hunarmandchilik, xizmat ko'rsatish va o'zini o'zi band qilish kabi faoliyat shakllarining kengayishiga ham asos yaratadi.

Kichik biznesning rivojlanish tendensiyalarida iqtisodiyotning xizmatlar sektoriga siljishi ham alohida ahamiyatga ega. Zamonaviy sharoitda xizmatlar sohasining kengayishi bilan birga elektron tijorat, logistika, IT-xizmatlar, konsalting, ta'lim, turizm va boshqa xizmat turlariga asoslangan yangi biznes modellarining shakllanishi kuzatilmoqda. Bunday yo'nalishlar an'anaviy biznesga nisbatan kamroq moddiy resurs talab qilishi bilan birga, inson kapitali va raqamli ko'nikmalarga yuqori talab qo'yadi.

Shu nuqtayi nazardan, kichik biznesning zamonaviy rivojlanish tendensiyasini faqat korxonalar sonining ko'payishi bilan izohlash yetarli emas. Biznesning texnologik darajasi, mehnat unumdorligi, qo'shilgan qiymat yaratish qobiliyati, eksport salohiyati va innovatsion faolligi ham uning sifat jihatdan rivojlanishini ifodalovchi muhim mezonlar hisoblanadi.

Hududlar bo'yicha kichik biznes rivojlanishidagi tafovutlar

Tadqiqot natijalari kichik biznes subyektlarining hududiy taqsimlanishida sezilarli farqlar mavjudligini ko'rsatadi. Ayrim hududlarda kichik biznes subyektlari soni va iqtisodiy faolligi yuqori bo'lsa, ayrim hududlarda tadbirkorlikning rivojlanish sur'atlari nisbatan past. Bunday tafovutlarni baholashda hududlarning mutlaq iqtisodiy ko'rsatkichlari bilan bir qatorda aholi soni, iqtisodiy faollik va hududiy ishlab chiqarish hajmini ham hisobga olish zarur.

Yirik iqtisodiy markazlar, xususan, Toshkent shahri va Toshkent viloyatida kichik biznesning yuqori konsentratsiyasi kuzatilishi tabiiy iqtisodiy jarayon sifatida baholanishi mumkin. Ushbu hududlarda aholi va iste'molchilar bozori hajmining katta ekanligi, transport va logistika infratuzilmasining rivojlanganligi, bank-moliya xizmatlarining kengligi, malakali kadrlar konsentratsiyasi hamda investitsion imkoniyatlarning yuqoriligi tadbirkorlik faoliyatini rag'batlantiradi.

Biroq kichik biznes subyektlarining hududiy konsentratsiyasi boshqa hududlarda tadbirkorlik imkoniyatlarining nisbatan cheklanganligini ham ko'rsatishi mumkin. Masalan, iqtisodiy markazlardan uzoq joylashgan hududlarda logistika xarajatlarining yuqoriligi, bozor hajmining cheklanganligi, moliyaviy xizmatlarning yetarli darajada rivojlanmaganligi va malakali mutaxassislar tanqisligi biznes faoliyatining kengayishiga to'sqinlik qilishi mumkin.

Shuning uchun hududlar bo'yicha kichik biznes subyektlarining mutlaq sonini solishtirishning o'zi hududiy nomutanosibliklarni to'liq ifodalamaydi. Masalan, aholisi ko'p hududda tadbirkorlik subyektlari sonining ko'pligi tabiiy bo'lishi mumkin. Shu sababli har ming aholiga to'g'ri keladigan kichik biznes subyektlari soni, kichik biznesning hududiy yalpi mahsulotdagi ulushi, kichik biznesda band bo'lganlar soni va yangi tashkil etilgan korxonalar ulushi kabi nisbiy ko'rsatkichlardan kompleks foydalanish maqsadga muvofiq.

Hududiy nomutanosibliklarning iqtisodiy sabablari

Kichik biznes rivojlanishidagi hududiy tafovutlarni yuzaga keltiruvchi omillarni shartli ravishda iqtisodiy, moliyaviy, infratuzilmaviy, institutsional va ijtimoiy-demografik guruhlariga ajratish mumkin.

Birinchi guruh — **hududning iqtisodiy salohiyati**. Hududda ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish, savdo va investitsiya faoliyatining rivojlanganligi kichik biznes uchun tayyor bozor va kooperatsiya imkoniyatlarini yaratadi. Yirik korxonalar mavjud bo'lgan hududlarda kichik biznes subyektlari uchun yetkazib beruvchi, pudratchi, servis va logistika xizmatlarini ko'rsatuvchi biznes modellarini rivojlantirish imkoniyati yuqori bo'ladi. Shu sababli yirik sanoat markazlari atrofida kichik biznesning rivojlanish ekotizimi tezroq shakllanishi mumkin.

Ikkinchi guruh — **moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyati**. Kichik biznesning rivojlanishi ko'p jihatdan kredit, mikromoliyalashtirish, kafillik va investitsiya resurslaridan foydalanish imkoniyatiga bog'liq. Ayniqsa, boshlang'ich bosqichdagi tadbirkorlik subyektlari uchun garov ta'minotining yetarli emasligi, kredit olish jarayonlarining murakkabligi yoki moliyaviy savodxonlikning pastligi biznes loyihalarining amalga oshirilishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Uchinchi guruh — **infratuzilmaviy omillar**. Elektr energiyasi, gaz, suv, yo'l, internet, logistika va ishlab chiqarish maydonlarining mavjudligi kichik biznes xarajatlariga bevosita ta'sir qiladi. Infratuzilma yaxshi rivojlangan hududlarda tadbirkorlar bozorga tezroq chiqishi, yetkazib berish xarajatlarini kamaytirishi va yangi texnologiyalardan samarali foydalanishi mumkin. Aksincha, infratuzilmaviy cheklovlar biznes yuritish xarajatlarini oshiradi va investitsion loyihalarining jozibadorligini pasaytiradi.

To'rtinchi guruh — **inson kapitali**. Zamonaviy kichik biznes uchun faqat ishchi kuchining mavjudligi emas, balki uning malakasi ham muhimdir. Raqamli texnologiyalar, elektron tijorat, moliyaviy boshqaruv, marketing, eksport va innovatsiyalar bilan bog'liq biznes faoliyatlarini yuqori malakali mutaxassislarni talab qiladi. Shuning uchun ta'lim va mehnat bozori imkoniyatlari rivojlangan hududlarda yangi biznes modellarini joriy etish ehtimoli yuqoriroq.

Beshinchi guruh — **institutsional muhit**. Biznesni ro'yxatdan o'tkazish, litsenziyalash, soliqqa tortish, yer va bino olish, davlat

xizmatlaridan foydalanish hamda tadbirkorlik faoliyatini huquqiy jihatdan himoya qilish darajasi biznes muhitining sifatini belgilaydi. Tadbirkor uchun ma'muriy jarayonlarning soddaligi va prognoz qilinuvchanligi yangi biznesni boshlash va uni kengaytirish uchun muhim rag'bat hisoblanadi.

Kichik biznesning tarmoq tarkibi

Tahlillar kichik biznes faoliyatining tarmoq tarkibida savdo va xizmat ko'rsatish yo'nalishlari muhim o'rin egallashini ko'rsatadi. Ushbu sohalarda talabning mavjudligi, nisbatan tez aylanma mablag' shakllanishi va ayrim faoliyat turlarida boshlang'ich kapitalga bo'lgan ehtiyojning nisbatan pastligi yangi bizneslarning tez paydo bo'lishiga imkon beradi.

Biroq kichik biznesning uzoq muddatli raqobatbardoshligini ta'minlash uchun savdo va oddiy xizmatlardan tashqari, yuqori qo'shilgan qiymat yaratadigan faoliyat turlarini ham rivojlantirish zarur. Xususan, kichik sanoat ishlab chiqarishi, oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini chuqur qayta ishlash, IT-xizmatlar, logistika va eksportga yo'naltirilgan ishlab chiqarish istiqbolli yo'nalishlar hisoblanadi.

Hududlarning ixtisoslashuvini hisobga olgan holda kichik biznesni rivojlantirish siyosatini shakllantirish iqtisodiy samaradorlikni oshirishi mumkin. Masalan, qishloq xo'jaligi salohiyati yuqori hududlarda faqat xomashyo ishlab chiqarishga emas, balki qayta ishlash, qadoqlash, saqlash va logistika xizmatlariga yo'naltirilgan bizneslarni qo'llab-quvvatlash maqsadga muvofiq. Turizm salohiyati yuqori hududlarda esa mehmonxona, umumiy ovqatlanish, transport, hunarmandchilik va turistik xizmatlar tizimini rivojlantirish orqali kichik biznesning multiplikativ ta'sirini kuchaytirish mumkin.

Kichik biznes va bandlik

Kichik biznesning hududiy rivojlanishini baholashda uning bandlikka ta'siri alohida ahamiyatga ega. Mehnat resurslari ko'p bo'lgan hududlarda kichik biznes yangi ish o'rinlarini yaratish orqali mehnat bozoridagi bosimni kamaytirishi mumkin. Ayniqsa, yoshlar, ayollar va kasbiy malakasi cheklangan aholining iqtisodiy faolligini oshirishda kichik biznesning imkoniyatlari katta.

Biroq kichik biznes tomonidan yaratilayotgan ish o'rinlarining faqat sonini emas, balki sifatini ham baholash zarur. Ish haqi darajasi, mehnat unumdorligi, ijtimoiy himoya, mehnat shartnomalari va kasbiy rivojlanish imkoniyatlari kichik biznesning ijtimoiy samaradorligini belgilaydi. Shu sababli kelgusida hududiy kichik biznes siyosatini ishlab chiqishda "qancha ish o'rni yaratildi?" degan savol bilan bir qatorda "qanday sifatadagi ish o'rinlari yaratildi?" degan mezon ham qo'llanishi lozim.

Raqamlashtirish va innovatsiyalarning ta'siri

Kichik biznes rivojlanishining zamonaviy tendensiyalaridan biri raqamli texnologiyalardan foydalanishning kengayishidir. Elektron savdo, mobil to'lovlar, onlayn marketing, bulutli texnologiyalar, avtomatlashtirilgan buxgalteriya va sun'iy intellekt asosidagi xizmatlardan foydalanish kichik biznes subyektlarining bozor imkoniyatlarini kengaytirishi mumkin.

Raqamlashtirishning hududiy nomutanosibliklarni kamaytirishdagi ahamiyati ayniqsa yuqori. Chunki raqamli platformalar geografik masofaning biznesga ta'sirini qisqartiradi. Masalan, chekka hududdagi kichik ishlab chiqaruvchi mahsulotlarini faqat mahalliy bozorda emas, balki boshqa hududlardagi iste'molchilarga ham elektron savdo platformalari orqali taklif qilishi mumkin. Natijada kichik biznesning bozor geografiyasi kengayadi.

Shu bilan birga, raqamlashtirish imkoniyatlaridan foydalanish uchun internet sifati, raqamli savodxonlik, elektron to'lov infratuzilmasi va tadbirkorlarning texnologik ko'nikmalari talab qilinadi. Demak, hududlar o'rtasidagi raqamli tafovutlarni kamaytirish kichik biznesdagi iqtisodiy tafovutlarni qisqartirishning muhim sharti sifatida qaralishi lozim.

Hududiy nomutanosibliklarni kamaytirishning ustuvor yo'nalishlari

Tadqiqot natijalari hududiy nomutanosibliklarni kamaytirish uchun yagona standart yondashuvdan ko'ra hududlarning iqtisodiy xususiyatlariga moslashtirilgan siyosat samaraliroq bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi. Bunda hududlar kichik biznes rivojlanishining boshlang'ich sharoitlariga ko'ra guruhlanib, ularga mos iqtisodiy mexanizmlar ishlab chiqilishi maqsadga muvofiq.

Birinci yo'nalish — **moliyaviy imkoniyatlarni hududiy differensiallashtirish**. Iqtisodiy faolligi past hududlarda yangi bizneslarni boshlash uchun imtiyozli kredit, mikromoliyalashtirish, kafillik va foiz xarajatlarini qoplash mexanizmlarini kengaytirish mumkin. Bunda moliyaviy yordamni faqat kredit hajmi bilan emas, balki yaratiladigan ish o'rinlari, ishlab chiqarish hajmi, eksport salohiyati va qo'shilgan qiymat kabi natijaviy ko'rsatkichlar bilan bog'lash maqsadga muvofiq.

Ikkinchi yo'nalish — **hududiy biznes infratuzilmasini rivojlantirish**. Kichik sanoat zonalarini, biznes-inkubatorlar, texnoparklar, logistika markazlari va kooperatsiya platformalarini rivojlantirish tadbirkorlarning dastlabki xarajatlarini kamaytirishi mumkin.

Uchinchi yo'nalish — **mahalliy iqtisodiy ixtisoslashuvga asoslangan tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash**. Har bir hududda mavjud tabiiy, mehnat va ishlab chiqarish resurslarini hisobga olgan holda biznes loyihalarini tanlash iqtisodiy samaradorlikni oshiradi. Bunday yondashuv hududlarning o'zaro raqobatini emas, balki iqtisodiy kooperatsiyasini ham kuchaytiradi.

To'rtinchi yo'nalish — **kichik biznesning yirik korxonalar bilan kooperatsiyasini rivojlantirish**. Yirik korxonalar atrofida mahalliy yetkazib beruvchilar, servis kompaniyalari va logistika xizmatlarini ko'rsatuvchi kichik biznes subyektlarini shakllantirish orqali hududiy biznes zanjirlarini rivojlantirish mumkin. Bu nafaqat kichik biznes daromadlarini oshiradi, balki mahalliyashtirish va import o'rini bosish jarayonlariga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Beshinchi yo'nalish — **eksport salohiyatini oshirish**. Kichik biznesni xalqaro bozorlarga olib chiqishda mahsulot sifati, sertifikatlashtirish, logistika, marketing va eksport moliyalashtirish xizmatlarini rivojlantirish zarur. Eksportga yo'naltirilgan kichik biznesning rivojlanishi hududga qo'shimcha valyuta tushumlarini jalb qilish va yuqori qo'shilgan qiymat yaratish imkonini beradi.

Hududlar bo'yicha kompleks baholash natijalari

Tadqiqot doirasida aniqlangan omillar asosida hududlarni kichik biznes rivojlanish darajasiga ko'ra uchta shartli guruhga ajratish mumkin. Birinchi guruhga tadbirkorlik subyektlari soni, investitsion faollik, infratuzilma va iste'mol bozori rivojlangan hududlar kiradi. Ushbu hududlarda asosiy vazifa biznes sonini ko'paytirishdan ko'ra mavjud korxonalar samaradorligi, innovatsion salohiyati va eksport imkoniyatlarini oshirishdan iborat bo'lishi kerak.

Ikkinchi guruhdagi hududlarda kichik biznesning rivojlanish imkoniyatlari mavjud bo'lsa-da, ayrim moliyaviy, infratuzilmaviy yoki institutsional cheklavlar saqlanib qoladi. Bunday hududlarda mavjud bizneslarni kengaytirish, yangi ishlab chiqarish loyihalarini jalb qilish va hududiy kooperatsiyani kuchaytirish ustuvor yo'nalish bo'lishi mumkin.

Uchinchi guruhga tadbirkorlik faolligi nisbatan past, bozor va infratuzilma imkoniyatlari cheklangan hududlarni kiritish mumkin. Bunday hududlarda dastlabki bosqichda biznesni moliyalashtirish, infratuzilmani yaxshilash, kasbiy ta'lim va tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishga ustuvor e'tibor qaratilishi lozim.

Mazkur guruhlashning asosiy afzalligi shundaki, hududiy siyosatni "bir xil mexanizm — barcha hududlar uchun" tamoyilidan "hududga mos mexanizm" tamoyiliga o'tkazish imkonini beradi. Bu esa davlat resurslaridan samaraliroq foydalanishga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalarining umumlashtirilishi

Tahlil natijalari asosida kichik biznesning hududiy rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarni quyidagi o'zaro bog'liq tizim sifatida ifodalash mumkin: iqtisodiy salohiyat → infratuzilma → moliyaviy imkoniyat → inson kapitali → innovatsion va raqamli salohiyat → tadbirkorlik faolligi → bandlik va daromadlar → hududiy iqtisodiy o'sish.

Mazkur zanjirning dastlabki bosqichlarida yuzaga keladigan cheklavlar keyingi bosqichlarga ham ta'sir ko'rsatadi. Masalan, infratuzilmaning zaifligi biznes xarajatlarini oshiradi, bu esa investitsion jozibadorlikni pasaytiradi. Investitsiyalarning kamayishi ishlab chiqarish va xizmatlar hajmining kengayishini cheklaydi. Natijada yangi ish o'rinlari yaratish imkoniyati pasayib, hududning iqtisodiy faolligi nisbatan past darajada qolishi mumkin.

Shu sababli hududiy nomutanosibliklarni kamaytirish faqat tadbirkorlarga moliyaviy yordam ko'rsatish bilan cheklanmasligi kerak. Muammoni kompleks hal etish uchun infratuzilma, moliya, ta'lim,

raqamlashtirish, logistika, investitsiya va institutsional muhitni o'zaro bog'liq holda rivojlantirish zarur.

Tadqiqot natijalaridan yana biri shundan iboratki, kichik biznesni rivojlantirishning keyingi bosqichida asosiy e'tibor miqdoriy o'sishdan sifat jihatidan rivojlanishga bosqichma-bosqich o'tkazish talab etiladi. Ya'ni yangi tashkil etilayotgan korxonalar sonini oshirish bilan birga ularning yashovchanligi, mehnat unumdorligi, innovatsion faolligi, eksport salohiyati va qo'shilgan qiymat yaratish darajasini ham oshirish lozim.

Shuningdek, hududiy kichik biznes siyosatini baholashda faqat yil davomida tashkil etilgan yangi korxonalar sonidan foydalanish yetarli emas. Yangi tashkil etilgan subyektlarning bir necha yil davomida faoliyatini davom ettirishi, yangi ish o'rinlari yaratishi, soliq bazasini kengaytirishi va ishlab chiqarish hajmini oshirishi kabi ko'rsatkichlar ham monitoring qilinishi kerak. Bu yondashuv kichik biznesni qo'llab-quvvatlash dasturlarining real iqtisodiy samaradorligini baholash imkonini beradi.

Umuman olganda, O'zbekistonda kichik biznesni rivojlantirishning zamonaviy tendensiyalari uning iqtisodiyotdagi o'rni mustahkamlanib borayotganini ko'rsatadi. Biroq ushbu rivojlanish hududlar bo'yicha bir xil darajada kechmayapti. Hududiy nomutanosibliklarning mavjudligi iqtisodiy siyosatda hududlarning boshlang'ich imkoniyatlari va muammolarini hisobga oluvchi differensial yondashuvni talab qiladi.

Tadqiqot natijalari asosida kichik biznes rivojlanishining hududiy modelini takomillashtirish uchun uchta strategik tamoyilni ajratish mumkin. Birinchisi — **hududiy ixtisoslashuv tamoyili**, ya'ni biznesni mavjud resurs va iqtisodiy salohiyat asosida rivojlantirish. Ikkinchisi — **inklyuziv tadbirkorlik tamoyili**, ya'ni yoshlar, ayollar va mehnat bozoriga kirishda qiyinchiliklarga duch kelayotgan guruhlarning biznes faolligini qo'llab-quvvatlash. Uchinchisi — **innovatsion va raqamli rivojlanish tamoyili**, ya'ni kichik biznesning texnologik va raqamli imkoniyatlarini kengaytirish.

Natijada kichik biznesni rivojlantirish siyosatining samaradorligi nafaqat tadbirkorlik subyektlari sonining ortishi, balki hududlar o'rtasidagi iqtisodiy tafovutlarning qisqarishi, barqaror bandlikning kengayishi, aholi daromadlarining oshishi, innovatsion faollikning kuchayishi va mahalliy iqtisodiy resurslarning yuqori qo'shilgan qiymatga aylantirilishi bilan baholanishi lozim. Aynan shunday kompleks yondashuv O'zbekistonda kichik biznesni barqaror va hududlar bo'yicha muvozanatli rivojlantirishning muhim sharti hisoblanadi.

Xulosa va takliflar (Выводы и предложения/Conclusion).

O'tkazilgan tahlillar asosida O'zbekistonda kichik biznes mamlakat iqtisodiy rivojlanishining muhim omillaridan biri bo'lib qolayotganini ta'kidlash mumkin. 2026-yilning birinchi yarmida kichik tadbirkorlik subyektlari sonining ko'payishi, yangi kichik korxonalar va mikrofirmalarning tashkil etilishi, shuningdek, kichik biznesning yalpi ichki mahsulot, xizmatlar, chakana savdo va tashqi iqtisodiy faoliyatdagi ishtirokining yuqori darajada saqlanib qolishi tadbirkorlik faolligining ijobiy dinamikasini ko'rsatmoqda. Xususan, 2026-yil yanvar–iyun oylarida kichik biznes tomonidan yaratilgan yalpi qo'shilgan qiymat 518,7 trln so'mni tashkil etib, iqtisodiyotdagi jami yalpi qo'shilgan qiymatning 50,5 foizini tashkil qilgan.

Tadqiqot natijalari kichik biznes rivojlanishida hududiy nomutanosibliklar mavjudligini ham ko'rsatdi. Ayrim hududlarda kichik biznesning YalMdagi ulushi yuqori bo'lsa, iqtisodiyoti yirik sanoat korxonalarga ko'proq tayanadigan hududlarda ushbu ko'rsatkich nisbatan past shakllanmoqda. Masalan, 2026-yil I chorakda kichik biznesning YalMdagi ulushi Surxondaryo viloyatida 72,9 foiz, Farg'ona viloyatida 71,5 foizni tashkil etgan bo'lsa, Navoiy viloyatida 12,9 foizni tashkil etgan. Bu farq hududlarning iqtisodiy ixtisoslashuvi, ishlab

chiqarish tarkibi, infratuzilma, investitsiya va moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatlari bilan izohlanadi.

Shuningdek, xizmatlar sohasida ham kichik biznesning roli yuqori bo'lib qolmoqda. 2026-yil I chorakda kichik biznesning jami xizmatlar hajmidagi ulushi 57,3 foizni, II chorakda esa 56,3 foizni tashkil etgan. Bu kichik biznesning aholiga bevosita xizmat ko'rsatish, yangi ish o'rinlari yaratish va mahalliy iste'mol bozorini rivojlantirishdagi ahamiyatini tasdiqlaydi.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, hududiy nomutanosibliklarni kamaytirish uchun quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

Birinchidan, kichik biznesni qo'llab-quvvatlash siyosatini hududlarning iqtisodiy salohiyatidan kelib chiqib differensiallashtirish lozim. Ya'ni barcha hududlarga bir xil mexanizmni qo'llash o'rninga, iqtisodiy faolligi nisbatan past hududlarda imtiyozli kredit, kafillik, subsidiyalar va infratuzilmaviy yordam hajmini oshirish maqsadga muvofiq.

Ikkinchidan, hududlarda tadbirkorlik infratuzilmasini rivojlantirish zarur. Ayniqsa, kichik biznes subyektlari uchun sanoat zonalar, savdo-logistika markazlari, xizmat ko'rsatish markazlari, omborxonalar va muhandislik-kommunikatsiya tarmoqlaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish kerak.

Uchinchidan, kichik biznesni moliyalashtirish mexanizmlarini takomillashtirish lozim. Kredit olishda garov ta'minoti yetarli bo'lmagan tadbirkorlar uchun kredit kafilligi, sug'urta mexanizmlari va loyiha asosida moliyalashtirish instrumentlarini kengaytirish hududiy biznes faolligini oshiradi.

To'rtinchidan, kichik biznesning innovatsion va texnologik salohiyatini oshirishga alohida e'tibor qaratish zarur. Korxonalarning raqamli texnologiyalar, avtomatlashtirish, elektron savdo va zamonaviy boshqaruv vositalaridan foydalanishini rag'batlantirish ularning mehnat unumdorligi va raqobatbardoshligini oshiradi.

Beshinchidan, hududlarning mahalliy resurs va ixtisoslashuviga asoslangan kichik biznes loyihalarini ko'paytirish maqsadga muvofiq. Qishloq xo'jaligi, oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash, turizm, hunarmandchilik, xizmatlar va mahalliy xomashyoga asoslangan ishlab chiqarish yo'nalishlari bo'yicha biznes loyihalarini qo'llab-quvvatlash hududiy iqtisodiy faollikni oshiradi.

Oldinchidan, kichik biznesning eksport salohiyatini oshirish bo'yicha hududiy dasturlarni ishlab chiqish lozim. Eksport qiluvchi kichik korxonalarga logistika, sertifikatlashtirish, xalqaro standartlarga moslashtirish, marketing va tashqi bozorga chiqish xarajatlarini qisman qoplash mexanizmlarini joriy etish ularning xalqaro bozordagi ishtirokini kengaytiradi.

Yettinchidan, hududlar bo'yicha kichik biznes rivojlanishini muntazam monitoring qilishning yagona statistik tizimini takomillashtirish zarur. Bunda faqat korxonalar soni emas, balki ularning ishlab chiqarish hajmi, qo'shilgan qiymati, bandlik, eksport, investitsiya, innovatsiya va moliyaviy barqarorlik ko'rsatkichlarini kompleks baholash maqsadga muvofiq.

Umuman olganda, O'zbekistonda kichik biznesni rivojlantirish siyosatining keyingi bosqichida asosiy e'tibor faqat tadbirkorlik subyektlari sonini ko'paytirishga emas, balki ularning barqarorligi, mahsuldorligi, innovatsion faolligi, eksport salohiyati va hududiy iqtisodiyotga qo'shayotgan hissasini oshirishga qaratilishi lozim. Ayniqsa, iqtisodiy faolligi nisbatan past hududlar uchun manzilli qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining joriy etilishi hududlar o'rtasidagi iqtisodiy tafovutlarni kamaytirish va mamlakatda muvozanatli tadbirkorlik muhitini shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar (Literatury/References):

1. OECD. Financing SMEs and Entrepreneurs 2024: An OECD Scoreboard. Paris: OECD Publishing, 2024.
2. World Bank. Uzbekistan – Enterprise Survey 2024. Washington, DC: World Bank Group, 2025.
3. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy holati: Kichik biznes va tadbirkorlik. Toshkent, 2025.
4. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. O'zbekistonda kichik tadbirkorlik subyektlarining hududlar bo'yicha faoliyati. Toshkent, 2025.

5. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. Yangi tashkil etilgan kichik korxonalar va mikrofirmalar faoliyati statistikasi. Toshkent, 2026.
6. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. Kichik biznes subyektlarining asosiy ko'rsatkichlari: 2025-yil yanvar–mart. Toshkent, 2025.
7. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. Faoliyat yuritayotgan kichik biznes subyektlari soni bo'yicha statistik ma'lumotlar. SIAT ma'lumotlar bazasi, 2026.
8. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. Kichik korxonalar va mikrofirmalarning iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha tarkibi. Toshkent, 2025.
9. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. Ro'yxatdan o'tgan kichik biznes subyektlari soni bo'yicha statistik ma'lumotlar. SIAT ma'lumotlar bazasi, 2026.